

מגילת ישי מנחה

פרשת ואתחנן - נחמו

י"ג מנחה אב תשע"ד

גליון ז

- ← מלך שהרג אי גולה לעיר מקלט
- ← בדין הגדת עדות שאינו מחייב ממון
- ← אבר מן החי אי אשתרי לאנשי מלחמה
- ← מצוות התלויות בארץ (ב)

גליון תורני, הארות והערות בספר מנחת חינוך מלוקט מדברי האחרונים

מצוות התלויות בארץ (ב)

קדושת מקום המקדש לא נתבטלה והיבין בתרומות ומעשרות

כתב הרמב"ם (בית הבחירה ו, טז) חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקחה הארץ ממנו והיבין בשביעית ובמעשרות וכו'.

כתב המג"ח (רפד, כד) חעוד אעורר בעזה"י, לפי טעם הר"מ דקדושה שניה לא בטלה כיון דהקדושה לא היתה על ידי כיבוש רק בחוקה לא נתבטלה בגלות הארץ בשניה. ועיין תוספות יו"ט בעדות פ"ח מ"ו שכתב, כיון שהיה מדעת הנותן דהיינו ברשיון כורש, עיי"ש. ואם כי הכסף משנה [כתב] דאין דבריו מובנים, וגם דברי התויו"ט אין מספיקין כל צרכן, מ"מ בשביל חסרון ידיעתנו בדברי רבינו הגדול לא נניח מלפלפל בדבריו, כי בודאי דבריו מיוסדים על אדני פז למי שיוכה לעמוד על כוונתו.

והנה לפי סברתו כל שלא היה בדרך כיבוש רק מדעת הנותן על כן אינה בטלה בשום ענין. והנה מבואר בשמואל ב' (כד) ודברי הימים (א: כא) דדוד המלך ע"ה קנה את מקום המקדש מארונה היבוסית. והנה לא נוכל לומר שבעת שכבש דוד את ירושלים כבש גם המקום הזה, אך אחר כך מכרו לארונה היבוסית על כן נשאר בידו, דקשה הא ארונה היה גוי בן נח, רק היה גר תושב כמבואר בעבודה זרה פרק אין מעמידין כ"ד ע"ב, והיאך עברו על לאו דלא תחנם דאסור ליתן להם הנייה בקרקע וכו' א"כ היאך בא המקום הזה לארונה היבוסית. אלא על כרחך צריך לומר דהמקום הזה לא נלקח מעולם מארונה, והטעם דלא נלקח מידו, דאפשר הוא השלים עם דוד המלך ע"ה בשעה שפתח בשלום, כמבואר בר"מ פ"ו ממלכים ה"א דמי שהשלים וקיבל עליו שבע מצוות ומס עבדות אין הורגין אותו רק הם למס, ועל כרחך צריך לומר שהשלים ארונה דאי לאו הכי היאך החיה אותו דוד, דהוא היה משבעה עממין, ואסור לחיות מהם כל נשמה אף טף וכו' אלא על כרחך שהשלים עם דוד, ואם השלימו נראה מדברי הר"מ שם דאין חיוב ליקח מהם הבתים והקרקעות רק שיהיו למס ולעבדות אבל מותר להניחם במקומם, ולשון הפסוק [בפרשתנו] (א.ו) לא תחנם, הוא לנוכח, נראה דדוקא אסור ליתן להם אבל אם יש להם מכבר אינו חיוב ליקח מהם וכו'.

ואפשר לומר דהיה על ידי סיבה שלא לקחו מאתו. וקרוב לומר כי היה רצון השי"ת, שהמקום הקדוש הזה שבו השראת שכינה לעולמי עד וכו', ורצה שיהיה חלק לכל ישראל במקום המקודש הזה, או איזה טעם אשר גלוי לפניו יתברך ויתעלה, ואם כי נעלם מאתנו עכ"פ המקום הזה לא בא לידינו בדרך כיבוש רק נמכר ברצון בכסף מלא. א"כ המקום הזה נקנה לו בחזקה ונתקדש גם לענין תרומות ומעשרות וחלה, ואחרי זה בגלות נבוכדנצר אף שבטלה קדושת כל הארץ כי לא היה רק מחמת כיבוש, אבל קדושת הר הבית שהיא מקום ת"ק אמה על ת"ק אמה לא נתבטלה הקדושה כלל אף לענין חלה ותרומות ומעשרות, כי בזה קדושה ראשונה קידשה לעתיד

מחלוקת הרדב"ז זחמנחת חינוך מלך שהרג אי גולה לעיר מקלט

ונס אל אחת מן הערים האל וחי (ד, מב).

תנא תלמיד שגלה מגלן רבו עמו שנאמר וחי עבד ליה מידי דתהוי ליה חיותא וכו' אמר ר' יוחנן הרב שגלה מגלן ישיבתו עמו וכו' - מכות (א.א).

כתב רבינו (תו, כד) בא לידי שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תשע"ב ונשאל שם על המלך ההורג בשוגג אם גולה וכו', ולעיקר השאלה כתב שם, דנראה לו דאינו גולה כמו דקימא לן הרב שגלה מגלן ישיבתו עמו דכתיב וחי וגו' עבד ליה דלחיי וכו', הכא נמי אם יהיה גולה צריכים להגלות עמו כל עבדיו ומשרתיו וכו'. וזה צ"ע לפי דעתו, דבגמ' מכות כאן אינו מבואר רק רב או תלמיד, וכן [כתב] הר"מ פ"ו מרוצח ושמירת נפש ה"א כיון דהתורה היא עיקר חיותם, אבל אדם שהוא מורגל בעבדים ומשמשים הרבה, צ"ע, וכי מי שהוא עשיר גדול יש לו עבדים הרבה ומשמשים ושאר דברים צריכים להגלות עמו כל עבדיו. וגם לפי דעתו זה אינו לעיכוב אלא למצוה דוחי וגו', אבל היכא שאי אפשר להגלות עמו הישיבה שלא יגלה הרב או התלמיד בעצמו, זו אינה סברא לענ"ד, עכ"ד דבריו בקומץ המנחה.

כוונת רבינו להעיר דמלשון הרב"ם שכתב "תלמיד שגלה לעיר מקלט מגלן רבו עמו שנאמר וחי עשה לו כדי שיהיה וחי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד כמיתה חשובין", משמע שרק דברי תורה נקרא חיים.

האחרונים הביאו ראיו לדברי הרדב"ז מהא דקתני במכות (א.א) ו אינו יוצא משם לא לעדות מצוה ולא לעדות ממון ולא לעדות נפשות ואפי' ישראל צריכים לו ואפי' שר צבא ישראל כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם וכו', ואם כדברי המנחת חינוך דמלך שהרג בשוגג גולה, א"כ למה לא נקט המשנה יותר רבותא דאף מלך אינו יוצא משם, ובע"כ דמשמע דמלך אינו גולה. עוד העירו האחרונים מדברי רש"י (שם יג. א) ד"ה לא היה חוזר וכו' אם הי' נשיא או ראש בית אב, ולכאורה כוונתו להא דאמרו בהוריות (ג.א) איזהו נשיא זה מלך, הרי דמלך גולה, אמנם גם רבינו נתעורר לכך וכתב ד"ל דכוונת רש"י לנשיא השבט או נשיא ב"ד, וע"ע בדברי רבינו דלדעתו מלך שהרג מורידין מגדולתו וממילא שוב אינו מלך ובודאי יגלה.

בדין הגדת עדות שאינו מחייב ממון

לא תענה ברעך עד שוא (ה, יז).

וביאר ולא תענה ברעך עד שוא, לאסור להעיד על חבירו אפילו דבר שאינו כלום ולא יתחייב בו כלום בבית דין, כגון שיעיד אמר פלוני ליתן לזה מנה ולא קנו ממנו, כי שוא דבר בטל - רמב"ן.

ובמנחת חינוך (ל.א) כתב ואינו מבין דבריו, שאם העד יודע שלא יפסידו שום ממון, כי לא יתחייב בבית דין עפ"י עדותו, למה עובר בלאו דלא תענה, הלא זה אינו בגדר עדות, ואם אחד יעיד בבית דין שפלוני אכל היום והוא שקר שלא אכל, האם יעבור בלאו דלא תענה, סוף דבר שדברי רמב"ן צריכין אצלי תלמוד.

ובקובץ מוריה (שנה ג, ג-ד) הביאו מוכ"ק אדמו"ר מקלוזנברג וצ"ל (ליקוטי הערות על מנ"ח) שביאר סברת הרמב"ן דבהעיד בב"ד על חבירו שאמר ליתן מנה ולא קיים דברו, הגם שאינו מחסרו ממנו ממש, אבל יש לו ריעותא בזה דמוציאו מתורת נאמנותו, דעד עתה היה מוחזק לאיש נאמן שלא משנה בדיבורו, ונמצא דנגרם לו היזק ע"י עדותו של זה, וע"ז באה האזהרה לא תענה ברעך עד שוא, שהענין שהעידו עליו בב"ד הוא דבר שוא אף שהב"ד בתורת ב"ד לא יודקקו לזה, אמנם פלוני אכל ולא אכל - שהזכיר המנחת חינוך - זה אינו ענין כלל שהתורה תחייבוהו, דהתורה הקפידה רק שהעדות בב"ד לא יהיה שוא שיגרם היזק לחבירו עכ"פ באיזה אופן שיהיה אף שלא בתורת ב"ד, ודו"ק.

בקונטרס המצות (שו"ת שבט הלוי סוף ח"ה) כתב הרה"ג ר' שמואל הלוי ואזנר שליט"א, דאף הנוכל לומר דכוונת הרמב"ן על הגדת עדות שחייב ליתן בידי שמים, כגון דברים שיש בהם מחוסרי אמנה דאמר ר' יוחנן שחייב ליתן מדין הין צדק שיהא הן שלך צדק (ב"מ טז, א) ושיטת רש"י (כתובות פו, א) נראה שהוא דאורייתא

לכוא כי לא בא בידינו בכיבוש רק בחזקה. א"כ נפקא מינה גדולה, דהר הבית הייב בהלה ובתרומות ומעשרות הן בימי עזרא והן עד היום ואפילו בגלות בכל קודם שעלה עזרא וכו', מ"מ הדין הוא כך, כן נראה לענ"ד בעוה"י ברור לשיטת הר"מ.

בספר תורת הארץ (ח"ב פ"ב ס"ו) להרה"ג רבי משה קליערס אב"ד טבריא מביא חיידושו של רבינו כי הר הבית גם בזה"ז חייבים להפריש תרו"מ ממה שגדל בהר הבית, וכתב דיש לחלק בין זה ובין קדושה שניה דהתם כל הארץ נתקדשה בחזקה מדעת הנותן ולא בטלה, אולם בקדושה ראשונה דכל הארץ נתקדשה ע"י כיבוש אף דמקום זה לא היה ע"י כיבוש רק בקניית כסף מוצון הבעלים מ"מ כאשר נתבטל קדושת כל הארץ ע"י כיבוש נבוכדנצר גם במקום זה נתבטלה הקדושה לענין חיוב תרומות ומעשרות כי המיעוט נגזר אחר הרוב, וצריך עיון.

והנה הרב הנ"ל לא ביאר כל צרכו הסברא בזה, ועיין בספר מאור למלך (נדדים, עניני זרעים ס"א) שכתב לדון בדברי רבינו די"ל דהא גופא שהשלימו ומעלים מס חשיבא ככיבוש ולא הוי קנין חזקה גרידא, ומפאת זה הוא דומה לשאר חלקי ארץ אשר בקדושה ראשונה בא להם ע"י כיבוש וכשגלו בטלה קדושה ראשונה, דהנה בבאיור חזקה דימי עזרא כתב התוס' ו"ט הכוונה הוא שהיה מדעת הנותן דהיינו ברישון של כורש (וכמו שהביא רבינו בתחילת דבריו), ולפ"ז י"ל דזה גופא שהוצרכו לשלם ולהעלות מס עבדות חשיבא נמי ככיבוש, וא"כ בזמן גלות בבל דבטל הכיבוש בטלה נמי הקדושה הר הבית דחשיבא נמי ככיבוש, דמאי נפ"מ במה שהמקום נמכר לבסוף ברצון, דמ"מ עצם מה שהשלימו חשיבא נמי במקום כיבוש. [וע"ע בדרך אמונה הל' תרומות פ"א ציון ההלכה אות פג.]

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט ס"י קיא) דן בגדר בעלות כללי אם יש עליה שם בעלות לגבי הפרשת תרו"מ ושאר דינים כמו ריבית, חמץ וכדו', ומביא רא' מירושלמי (מע"ש ג, ג) רשב"ל אמר זאת אומרת ירושלים עשו אותה כחצר בית שמירה מה בית חצר שמירה טובלת אף זו טובלת, א"ר יונה בדין ה' אפילו בתים ששם לא יטבילו שהן כל ישראל וכו', ופי' הפני משה דהא בדין ה' שאפילו בתים ששם לא יטבילו לפי שהן כל ישראל דירושלים לא נתחלקה לשבטים, ולא דמיא לחצר בית שמירה שקובעת למעשר שאין רשות אחרים עלי' עכ"ל הפנ"מ, הרי דהי' נח"ל דמה שגדל בירושלים יתחייב במעשר אף אם לא נתחלקה לשבטים והוי בעלות כללי של כל ישראל ולא אמרינן דהוי הפקר.

שוב העתיק דברי המנ"ח הנ"ל, וכתב, הרי החליט רבינו לדינא דאם ה' נמצא כזאת ה' חייב בתרומות ומעשרות בגדל בהר הבית אף בזמן הזה ומכש"כ בזמן הבית ראשון ושני, ולא העיר כלל ממה דהוי בעלות כללי, ומוכח מדבריו דמיופשת פשיטא ליה דאין לפטור מטעם בעלות כללי.

ומועיל העדות לצאת ידי שמים, מכל מקום האמת יורה דרכו דדברי הרמב"ן כפשוטן דאסור לענות שקר אף אם יודע דלא אהני עדותו והוי כמו לא תגנוב דאסור על מנת למיקט וע"מ לשלם אף שאין כוונתו לגנוב כלל והוא מפני שלא ירגיל עצמו במדה זו, וכ"ש הוא הכא דהרחקתו מדין תורה בדכתיב (שמות כג, כ) מדבר שרק תרחק.

אבר מן החי אי אשתרי לאנשי המלחמה

ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וגו' ואכלת ושבעת (ו, יא).

השתא דבר טמא אישתרי להו דכתיב ובתים מלאים כל טוב ואמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב כתיב דחזירי – חולין (י, יא).

וכתב רבינו (תקכו, א) וז"ל מצד הסברא הא דאשתרי לחלוצי צבא וכו' היינו דברים שאסורים רק לישראל כמו קדלי דחזירי וכדומה, אבל דבר שאסור לבן ג"כ כגון אבר מן החי ובשר מההיא אסור לחלוצי צבא, כיון דאסור אף לבני נח לא מסתברא דיהא מותר להם מאי דאסור לכל באי עולם.

בספר דבר אברהם (ח"א ס"י יא, י) כתב דדברי רבינו נסתר מדברי הרמב"ם בפ"י המושגות (ס"ח גיד הנשה) שכתב וז"ל ושים לבך על העיקר הגדול הנפלא במשנה הזאת שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושין אלא במצוות הקב"ה על ידי משה רבינו ע"ה, לאו שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו כגון זה שאין אנו אוכלין אבר מן החי מפני שהקב"ה אסרו לנו אלא לפי שמשה רבינו ע"ה אסר עלינו בסניי במה שציווה בסניי שיתקיים איסור אבר מן החי וכמו כן אין אנו מלין מפני שאברהם אבינו ע"ה מל עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שהקב"ה צונו ע"י משה רבינו ע"ה שנימול כמו שמל אברהם אבינו, וכן גיד הנשה אין אנו הולכים אחר איסור יעקב, אלא מצות משה רבינו ע"ה, הלא תראה מה שאמרו (מכות כג, א) תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה בסניי, עכ"ל.

ברם כדברי המנחת חינוך נקטו עוד כמה אחרונים עיי' שו"ת שוואל ומשיב (מהרורא ד"ח ס"י ק), שו"ת שם אריה (ס"י עב) בשם הבשמים ראש, ועיי' בשו"ת לחם שלמה (י"ד ח"ב ס"י קד), ועוד.

אמנם הדבר אברהם מטעים דברי רבינו שלא יוקשה מדברי הרמב"ם הללו שהרי הלימוד הוא מן הפסוק דבתים מלאים כל טוב, א"כ אין לנו ראייה שהותרו אלא אותם הדברים שאנו יכולין למצוא בבתי האיוב, דהיינו שמותרים לבן נח, אבל דברים האסורים לבן נח גם בבתי האיוב אין למצוא וממילא אין זה בכלל בתים מלאים כל טוב, והלכך י"ל דאבר מן החי אסור לחלוצי צבא, והיא סברא מעלייתא, ועיין מש"כ עוד בזה.

כסברא זו ממש כתב הרה"ק רבי צדוק הכהן בספרו תפארת צבי (י"ד ח, א) וז"ל אמנם נראה דהנה שם בחולין יליף ובתים מלאות כל טוב ואכלת ושבעת שיאכל מכל טוב בני נח אע"פ שהם מאכלות אסורות, וא"כ י"ל מידי דאסור גם לבני נח נאסר אף במלחמה ולא הותר אלא בתים מלאות כל טוב דבני נח ולא מי דגם לבן נח אסור, עכ"ל.

[ועיין בגליון ו' שהארחנו בסומא אף דלר' יהודה פטור מן המצות, עכ"ז שיטת רבינו דבשבע מצוות בני נח הוא חייב, דכנראה דס"ל לרבינו דישאל נתוסף לו יתר המצות, וכנראה שכן הוא שיטתו כאן, ודו"ק.]

בספר אבי עזרי (מלכים ח, א) תמה על דברי רבינו דהרי באיסור אשת יפת תואר הותרה אפילו אשת איש אף שגם אצל לבן נח אסורה משום דכתיב ודבק באשתו ולא באשת חבירו, וא"כ ה"ה איסור אבר מן החי שאף שאסור לבן נח עכ"ל בשעת מלחמה צריך להיות מותר לישראל.

וכתב ליישב בספר מנחת אלימלך ע"פ דברי הר"ן במס' סנהדרין (ט, א) דמה שהותרה יפת תואר בישראל ולא בכותים הוא משום שהתורה גילתה שקנין המלחמה שייש לישראל בזה הוא קונה את גופה וקנין זה מפקיע את האישות ושוב מותר ללקחה לאשה, משא"כ בכותים דלאו בני כיבוש ניהו ממילא נשארה אשת חבירו ואסור משום ודבק באשתו ולא באשת חבירו, משא"כ במאכלים האסורים גם לבני נח סובר המנחת חינוך שלא מסתבר שהתורה התיר לישראל בשעת מלחמה מה שאסור לכל באי עולם.

<p>נדבת הר"ר בנימין מאיר וויינברגר ה"ו לע"נ אביו הר"ר דוד ב"ר יהודה ז"ל נלב"ע יב מנחם אב תשל"ג תנצב"ה</p>	<p>גליון הבא יופיע א"י"ה לקראת שבת קודש פרשת ראה כ"ז מנחם אב</p>	<p>לז"נ הרב החסיד ר' יחיאל מרדכי בן הרה"ח ר' שמואל יהודה ראזענבערג ז"ל נלב"ע בשם טוב ט"ז מנחם אב תשס"ט תנצב"ה</p>
<p>נדבת הר"ר יעקב צבי גוטמן ה"ו לע"נ זקנתו האה"ח מרת פייגא צפורה ב"ר צבי אלימלך ע"ה נפטרה תשעה באב תשל"ט</p>	<p>לע"נ מרת רבקה בת הרה"ח ר' ישראל ראובן ע"ה מרת שרה רחל בת הרה"ח ר' מיכאל יצחק ע"ה</p>	<p>לע"נ הרב הגאון רבי יהודה מקובר צ"ל ראש ישיבת ישיבת אלכסנדר בארץ ישראל נסתלק ח' אדר שני תשע"ד והשאיר אחריו חידישים וביאורים בספר מנחת חינוך</p>